

Over niet-finiete vervangvormen van de imperatief

Albert Oosterhof (Lessius Antwerpen/Katholieke Universiteit Leuven) & Evie Coussé (Universiteit van Göteborg)

1. Inleiding

In dit artikel bespreken we de eigenschappen van twee niet-finiete vervangvormen van de imperatief in het Nederlands. Het gaat dan om vormen die niet in de gebiedende wijs staan, maar die wel een lezing krijgen die vergelijkbaar is met die van de gebiedende wijs. De eerste vorm is de imperativische infinitief, waarvan hier enkele corpusvoorbeelden uit Nederlandse romans volgen:¹

- (1) a. ‘Afblijven! Stilte!’ riep de Koning streng.
- b. Hij waarschuwt den boer: Oppassen, de koei heeft vermoedelijk miltvuur! En als ze niet weten hoe gevaarlijk dat is, zal hij 't hun bij deze even vertellen: als je 't krijgt, laat dan maar dadelijk den pastoor en den notaris komen.
- c. Vlak voor de hoek keerde het kind zich om, zwaaide zijn armpje en riep: ‘Ik kom terug, hoor, tante, heel gauw al! Niet huilen, ik ben je Wimpie toch...’

De tweede niet-finiete werkwoordsvorm die een imperatief betekenisaspect kan hebben is het voltooid deelwoord, eveneens geïllustreerd met enkele voorbeeldzinnen uit romans:²

- (2) a. maar voor de Croaten hadden zij respect, die waren erger dan beesten, die prikten gevangenen dennenaalden onder de nagels of zaagden hun het scheenbeen door, - opgepast voor de Croaten!....
- b. ‘Opgelazerd! Van m'n erf af jij!’
- c. ‘Nou vooruit, opgemarcheerd, morgenochtend ga 'k met jullie mee. Dolf en ik moeten nu nog wat werken’, kommandeer ik met genoegelijke norsheid m'n zussen.

1.1 Imperatieven naar vorm en/of betekenis

In de literatuur worden de constructies in (1) en (2) aangeduid als ‘imperatief’. Vgl. bijvoorbeeld Van der Wurff (2007: 51), die het heeft over “non-finite imperatives”. Vormen kunnen dus als ‘imperatief’ worden aangemerkt op grond van hun vorm, hun betekenis of beide.

Als we kijken naar de eerste categorie, die van imperatieven naar de vorm, dan kan de gebiedende wijs als zodanig worden aangemerkt. Deze vorm komt ook voor in contexten waar we op grond van de betekenis niet zouden spreken van een ‘imperatief’. Dat laatste is het geval in voorkomens zoals in *Hang de was buiten en het gaat regenen!* (Proeme 1991: 39), een constructie waarin er in de eerste deelzin een ontwikkeling van ‘gebod’ naar ‘voorwaarde’ als lezing van de gebiedende wijs heeft plaatsgevonden (zoals beschreven in Boogaart 2004, zie ook Van der Wurff 2007: 29). Op grond van de vorm kan men zo’n vorm een imperatief noemen: de vorm bestaat uit de stam van het werkwoord en verschijnt in zinsinitieële positie, zoals kenmerkend is voor de gebiede wijs. Er is echter een afwijkende betekenis.

Een en ander geeft natuurlijk aanleiding tot de vraag: Wat is een imperativische betekenis? Van der Wurff (2007: 30-33) geeft een bruikbaar overzicht van de posities die hierover ingenomen worden in de bestaande literatuur. Hij schrijft:

“Overall, it can be said that with regard to imperative meaning, recent work does not differ greatly from what was argued for in the 1960s and 1970s. ‘Getting the addressee to bring about a state of affairs’ is still the core meaning for many that opt for a relatively concrete semantics.” (Van der Wurff 2007: 32)

De niet-finiete vormen in (1) en (2) voldoen aan de door Van der Wurff omschreven kernbetekenis van de imperatief. Aan die aanname kan voor de volledigheid worden toegevoegd dat de beoogde ontvanger van de boodschap uiteraard een groep kan zijn en bovendien is het zo dat de spreker zelf tot die groep kan behoren.

In tabel 1 is een overzicht gegeven van de verschillende soorten vormen die aangeduid worden als imperatief. We kunnen onderscheid maken tussen imperatieven naar de vorm, imperatieven naar de betekenis en imperatieven naar vorm én betekenis.

Tabel 1: Imperatieven naar de vorm en naar de betekenis

betekenis→ ↓vorm	+ imperatief	- imperatief
+ imperatief	gebiedende wijs: <i>Kom binnen!</i>	bijv. conditionele imperatief: <i>Hang de was buiten en het gaat regenen!</i>
- imperatief	bijv. imperativische infinitief: <i>Afblijven!;</i> of imperativisch participium: <i>Opgepast!</i>	bijv. performatief participium: <i>Gegroet!</i>

Het imperativische karakter van de niet-finiete werkwoordsvormen die in dit artikel besproken worden, is dus gebaseerd op hun betekenis. Zodra er geen imperativische betekenis meer is, is de notie ‘imperatief’ niet meer aan de orde (omdat er vormelijk überhaupt geen sprake is van imperatieven).

1.2 Performatief voltooid deelwoord

Dat laatste is geen triviaal punt, zoals we kunnen illustreren aan de hand van de voorbeelden in (3).

- (3) a. Gegroet!
 b. Onder ons gezegd (en gezwegen), dat is onzin.
 c. Afgelopen!
 d. Gedaan!

Deze voorbeelden worden door Rooryck & Postma (2007: 274-276) genoemd als participiële *imperatieven*.³ Gevallen zoals die in (4) worden door R&P echter beschouwd als onderliggende passieven met een *performatief* karakter. Het wordt niet duidelijk op basis waarvan dit onderscheid precies gemaakt wordt. Zin (3a) is duidelijk vergelijkbaar met de zinnen in (4). Ook voor zin (3a) geldt, evenals voor de zinnen in (4), dat de beschreven handeling uitgevoerd wordt (tegelijk) met het uiten van de zin. Deze zin heeft onmiskenbaar een performatief karakter. Van (4b-d) is de pragmatische status iets minder duidelijk, maar

ook hier zijn er geen duidelijke argumenten om aan te nemen dat we met imperatiefzinnen te maken hebben. Een beschrijving als performatieve zinnen ligt meer voor de hand.

- (4) a. Bedankt!
- b. Gecondoleerd!
- c. Gefeliciteerd!
- d. Gelukgewenst!

Het punt is dat er inderdaad overeenkomsten zijn tussen imperativische participia zoals in (2) en de gevallen in (3). In beide gevallen wordt een participium zelfstandig, d.w.z. zonder hulpwerkwoord, gebruikt als hoofdzin (vgl. Rooryck & Postma 2007: 273). Cruciaal is echter dat de zinnen in (3) geen imperatieflezing krijgen, maar eerder een performatieve semantiek hebben. Derhalve is de notie ‘imperatief’ hier niet van toepassing.⁴

De laatste jaren zijn enkele studies gewijd aan niet-finiete imperatieven. Zie Van Olmen (2009) voor imperativische infinitieven en Rooryck & Postma (2007) en Coussé & Oosterhof (2012) voor imperativische participia. In dit artikel zullen enkele aspecten van de beschrijving van imperativische infinitieven nader besproken worden, die in de eerdere studies nog niet volledig tot hun recht gekomen zijn. De volgende paragraaf handelt over imperativische infinitieven; in §3 gaat het over de imperativische participia. Deze paragrafen bestaan uit een korte paragraaf over diachrone aspecten van de constructie en vervolgens een langere discussie over de constructie in het huidige Nederlands, met vooral aandacht voor lexicale en pragmatische facetten. Paragraaf 4 bevat enkele concluderende opmerkingen.

2. Imperativische infinitieven

2.1 Iets over diachrone aspecten van de constructie

Van der Horst besteedt in zijn *Geschiedenis van de Nederlandse Syntaxis* (2008) de nodige aandacht aan de geschiedenis van niet-finiete vervangvormen van de imperatief. Het gebruik van infinitieven met een imperativische betekenis is een relatief recent verschijnsel. Daarmee bedoelen we dan zogenoemde ‘korte’ infinitieven, zonder *te*. Van der Horst (2008: 1754) stelt vast dat van dergelijke infinitieven niet precies bekend is hoe lang ze al bestaan, maar de imperativische infinitief zou een negentiende-eeuwse vernieuwing kunnen zijn. Als we op basis van het aanbod aan teksten in de digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren (www.dbnl.org) naar vroege voorbeelden van imperativische infinitieven zoeken, levert dat voorbeelden op uit de laatste twee decennia van de negentiende eeuw, zoals de volgende:⁵

- (5) a. Satan is de groote strooper in Gods bosschen. God eene magtige stem die: ‘Stilte! Afblijven!’ roept, wanneer de volken, wilde dieren geworden, de koningen te lijf en hen verscheuren willen.
- b. Een tijd lang dringen wij voorzichtig verder, bukkende en sluipende onder en door de struiken. (...) ‘Vooruit weer’. - ‘Voorzichtig.’ - ‘Goed uitkijken!’ - - ‘Meijer moet niet zoo kuchen!’... ‘Langzaam!’... ‘Blijf gesloten!’.... Wij zijn, of liever vallen plotseling in een hol en diep uitgesneden voetpad.

De oudste voorbeelden die Van der Horst geeft vallen in dezelfde tijdsspanne als die in (5) (1880-1900). Het lijkt er dus op dat deze constructie in de tweede helft van de negentiende eeuw ontstaan is.

Daarnaast bestond er in vroegere fasen van het Nederlands (volgens Van der Horst 2008: 1755) minstens sinds de zeventiende eeuw een lange infinitief met een imperativische betekenis. In het huidige Nederlands zijn er nog relictten van deze constructie zoals in *welterusten*. Los daarvan strekt het gebruik van imperativische lange infinitieven zich volgens Van der Horst (2008: 1436) uit tot in de negentiende eeuw.

Een interessante vraag voor nader onderzoek is de vraag naar het verband tussen de opkomst van de imperativische korte infinitief en de neergang van de lange infinitief, die zich beide in de negentiende eeuw voltrekken. In zekere zin lijkt de korte infinitief de imperatieffunctie over te nemen van de lange infinitief. Deze ontwikkeling is tegengesteld aan de situatie in werkwoordscomplementen, waarbij er juist een toename is van lange infinitieven (althans van werkwoorden die lange infinitieven selecteren, vgl. bijvoorbeeld IJbema 2002). Van der Horst (2008: 1164) schrijft over het ontstaan van imperativische lange infinitieven: “De imperativische lezing zal wel de resultante zijn van de finale betekenis van de lange infinitief in combinatie met een negatie”. Een volgende stap in de ontwikkeling van de infinitivische imperatief is het wegvallen van het functionele element *te* en de overgang van de imperativische betekenis van de lange naar de korte infinitief. Hoe deze verschillende stappen precies beschreven kunnen worden, ook in het kader van de theorievorming over diachrone syntactische veranderingsprocessen, is een vraag voor verder onderzoek.

2.2 Aspecten van de beschrijving in het huidige Nederlands

2.2.1 Lexicale facetten: Over de (al of niet) gelexicaliseerde status van de constructie

Hoeksema (1992: 127) formuleert op grond van de beperkte productiviteit van niet-finiete imperatieven de volgende hypothese:

Hypothese

Niet-finiete imperatieven zijn gelexicaliseerd. Het betreft geen vrije combinaties van een werkwoordsvorm met zijn complementen en bepalingen, maar idiomen, die stuk voor stuk geleerd dienen te worden.

Hoeksema (1992: 138) geeft voorbeelden zoals die in (6) waaruit blijkt dat inderdaad niet zomaar elke infinitief gebruikt kan worden als bevelende zin.

- (6)
- a. niet aankomen! / niet aanraken! / niet betreden! / niet bang zijn! / niet zeuren!
 - a' #aankomen! / aanraken! / betreden! / bang zijn! / zeuren!
 - b. uitkijken! / opletten! / afblijven!
 - b' #niet uitkijken! / niet opletten! / niet afblijven!

De infinitieven van de werkwoorden in (6a) kunnen alleen de imperatieffunctie krijgen in combinatie met negatie. Bij de infinitieven in (6b) is de aanwezigheid van de ontkenning daarentegen juist uitgesloten. Hoeksema (1992: 131) concludeert: “Niet-finiete bevelen (...) vertonen (...) syntactische eigenaardigheden die wijzen op een idiomatische status. Tot deze eigenaardigheden behoort het veelvuldig voorkomen van bevelen zonder een polaire tegenhanger.”

Dezelfde beperking is echter ook (tot op zekere hoogte) van toepassing op de finiete imperatiefvorm van het werkwoord (de gebiedende wijs), zoals gedemonstreerd in (7) en (8):

- (7)
- a. kom er niet aan! / raak het niet aan! / betreed het niet! / wees niet bang! / zeur niet!
 - b. #kom er aan! / raak het aan! / betreed het! / wees bang! / zeur!

- (8) a. kijk uit/let op/blijf af!
b. #kijk niet uit/let niet op/blijf niet af!

De consequentie zou zijn dat ook normale, finiete imperatieve lexicaal bepaald zijn en een idiomatische status hebben. Dat zou natuurlijk een onverwachte uitbreiding zijn van de oorspronkelijke hypothese.

Waarschijnlijk hebben deze data vooral een pragmatische verklaring en bestaat er op dit punt niet zo veel verschil tussen imperativische infinitieven en finiete vormen. Dit soort beperkingen zijn van een andere aard dan die op imperativische participia, die we in §3 zullen bespreken. We zullen zien dat een imperativische interpretatie voor het voltooid deelwoord slechts mogelijk is bij een zeer selecte en afgebakende groep van werkwoorden. Voor zulke imperativische participia is de stelling dat hun gebruik gelexicaliseerd is beter vol te houden dan voor imperativische infinitieven.

2.2.2 Pragmatische aspecten: Ondergeschiktheid van de ontvanger

Paardekooper schrijft in zijn *Beknopte ABN-syntaxis* (1986) over imperatieve infinitieven: “[Ze] hebben allemaal in betekenis gemeen ‘gebod of wens, per se gericht tot een ondergeschikte’”. Deze observatie kan echter niet gehandhaafd blijven. Hoeksema (1992: 125) verwijst naar een observatie in de ANS dat infinitieven vaak kunnen worden aangetroffen op borden. In de huidige elektronische versie van de ANS (§2.4.2) wordt dit als volgt geformuleerd: “Dit gebruik komt vooral veel voor in opschriften, wanneer de aanspreking niet tot een bepaalde persoon gericht is”. De ANS geeft de volgende voorbeelden van een dergelijk gebruik van de infinitief:

- (9) a. A.u.b. geen fietsen tegen het raam plaatsen.
b. Niet roken.
c. (Op een deur) Duwen/Trekken.

Onrust (1996: 10) legt een verband tussen de afwezigheid van tijds- en persoonskenmerken en het gebruik van de infinitief:

“De infinitiefvorm ontbeert de directe koppeling aan tijd en persoon, waardoor infinitiefzinnen niemand concreet op een bepaalde handeling aanspreken. Integendeel, ze geven alleen maar een heel algemeen, abstract beeld van een proces. (...) Zeker als er meerdere infinitieven achter elkaar staan geschakeld ontstaat het beeld van een bepaalde standaardprocedure: *insteken, omslaan, doorhalen, af laten glijden*. (...) Dit onpersoonlijke en procedurele aspect is ook voelbaar als de infinitief imperativisch wordt gebruikt, zoals in *ruitje inslaan* en *brandmelder indrukken*. Als je langs zo’n bordje komt, zul je je niet persoonlijk aangemaand voelen ogenblikkelijk tot actie over te gaan.”

Hoeksema (1992) merkt op dat, aangenomen dat genoemde observatie over het gebruik op borden en opschriften juist is, de karakterisering van Paardekooper (namelijk dat infinitieven per se tot een ondergeschikte gericht zijn) niet kan kloppen. Ook uit reëel taalmateriaal blijkt dat Paardekoopers observatie genuanceerd moet worden. Hier volgen een aantal corpusvoorbeelden (afkomstig van verschillende internetbronnen):⁶

- (10) a. Hallo. Ik ben wat aan het surfen en kom toevallig op uw blog. Als je last hebt van overgewicht dan is het niet simpel hé. (...) Waar ik zeker van verdik zijn deegwaren

- en brood. (...). Ik ga eens eindigen en wens U nog een aangename zondag... liefs en volhouden hé... daaaaag.
- b. Oma's vader is overleden. Jantje zit naast haar tijdens de begrafenisdienst, en oma moet toch wel een beetje huilen van verdriet. "Niet zo treuren," troost Jantje zijn oma (...)
- c. Hey hey meiss...met mij gaat het nu weer prima... Beer is thuis... opnieuw zijn rug... leuk dat je zo verwend bent joh!!! mmmm..onder in je rug zowel links als rechts... nieren?????... even goed opletten hoor!!!!!!... lieve groetjes terug... liefs Caro.
- d. Lekke band van de scootmobiel: Laat het Wakker Nederland weten. Komt dan snel een journalist+fotograaf voor een tranentrekkend verhaal..... Arme Teddy kan nu ook niet naar buiten..... Kunnen ze er gelijk een bankrekening nummer bij plaatsens, zodat je index weer omhoog gaat. Moed houden vriend! Tot gauw (zal helaas wel begin maart worden) JR

Het is op zich niet bij voorbaat uit te sluiten dat het gebruik van een imperativische infinitief op een bord of een opschrift wel degelijk in het algemeen gericht kan zijn tot personen die als ondergeschikt beschouwd kunnen worden; dat sluit niet noodzakelijk uit dat ze een "onpersoonlijk en procedureel karakter" hebben (in de termen van Onrust). Afhankelijk van de definitie van 'ondergeschiktheid' kunnen bij een bord 'niet parkeren' de weggebruikers die de ontvangers zijn van deze boodschap bijvoorbeeld wel gezien worden als ondergeschikt aan de wegbeheerder. Uit de contexten waarin de imperativische infinitieven in (10) worden gebruikt blijkt echter dat er in deze gevallen geen sprake van is dat deze oproepen of wensen gericht zijn tot een ondergeschikte. Dit punt vormt dus een bevestiging van de conclusie die ook door Hoeksema (1992: 125) getrokken wordt, namelijk dat Paardekoopers karakterisering in zijn algemeenheid niet juist kan zijn. Overigens hebben wij plannen om (in het kader van een kleinschalige studie) hier systematischer onderzoek naar te doen en een corpus aan te leggen met imperatiefvormen op borden en opschriften, zie ook paragraaf 4 voor verdere discussie.

3. Imperativische participia

3.1 Iets over diachrone aspecten van de constructie

Van der Horst (2008: 1163-1164) dateert het ontstaan van voltooiden deelwoorden met imperativische betekenis in de zeventiende eeuw. Van der Horst verwijst naar Van der Veen (1905) die voorbeelden geeft van het gebruik van voltooiden deelwoorden met een imperativische betekenis in kluchten en gedichten van Bredero:^{7 8}

- (11) a. Nou lustigh met een Hongts-draf na huys gereckt.
b. Doet ons daer af een woort, en 't ander over eslaghen.
c. Vrou-Bruyt nu een gedroncken.
- (12) a. Ghenomen dat u vlijt, yemandt na wensch verblijdt.
b. Wel schoon genomen ick wou, hoe souden wy 't anleggen? Want hier is geen ghelegentheyd.
c. Boert vry, soo't u belieft. want ick ben te gering, Dat yemant minnen sou dees arme iongeling. Genomen oft soo waar, soud'ick niet mogen weten. Waar dat dees Jofvrouw woont?

Bij de voorbeelden in (12) is er wel wat discussie mogelijk over de vraag of het voltooid deelwoord *genomen* hier eigenlijk wel een imperativische lezing krijgt. Een zin als (12b) kunnen we als volgt parafraseren:

- (13) ‘Verondersteld/Aangenomen/Ervan uitgaand dat ik zou willen, hoe zouden we het aanpakken?’

Er is hier sprake van een conditionele interpretatie van de deelzin waarin het voltooid deelwoord voorkomt. De zin als geheel impliceert niet dat de geadresseerde van de boodschap (of de spreker) ook daadwerkelijk aan zal hoeven te nemen dat de propositie die vervat is in de conditionele deelzin waar is.⁹

Het kan hier verwarrend zijn dat ook de gebiedende wijs een conditionele interpretatie kan krijgen, zoals in *Hang de was buiten en het gaat regenen!* (vgl. de inleiding). Dat we in zo’n geval inderdaad te maken hebben met een imperatief in de vorm, betekent niet dat er ook sprake is van een imperativische betekenis. Het verschil tussen de gevallen in (12) en de conditionele imperatief zoals beschreven door Proeme (1991), Boogaart (2004) en anderen is dat de onderstreepte vormen in (12) naar de vorm duidelijk geen imperatieven zijn. Allicht is de notie ‘imperatief’ in gevallen zoals die in (12) überhaupt niet van toepassing.

Een aantal van deze voorbeelden uit de vroege zeventiende eeuw zijn dus discutabel. Dat neemt niet weg dat Van der Horsts (2008) datering van het ontstaan van deze constructie op overtuigende wijze onderbouwd wordt door zijn totale empirische materiaal.

Volgens Van der Horst (2008: 1164) is het waarschijnlijk dat we bij het ontstaan van deze toepassing van voltooid deelwoorden moeten denken aan voltooid deelwoorden die als bepaling van gesteldheid aan een substantief konden worden toegevoegd. Hij verduidelijkt dat met enkele voorbeelden uit een laat zestiende-eeuws kookboek (C. Baten, *Eenen seer schoonen ende excellenten Cockboeck*, Dordrecht, 1593):

- (14) Neempt tot eenen pot melcks eenen lepel bloemen en wel 20 eyeren cleyngheclopt ende latet tsamen sieden een vierendeel van een ure.

Hier kan men parafraseren met “kleingeklopte eieren”. Van der Horst laat zien dat in het vervolg van hetzelfde kookboek zinnen te vinden zijn met vergelijkbare constructies, die meer de kant uitgaan van een imperatief, zoals:

- (15) Neemt versche roomcaeskens ende doeyeren van eyeren met bloeme ende wat boter ende dit tesamen cleynghestamt ende legghet dan int deegh,

waar een parafrase met “stamp dit klein” het meest voor de hand ligt.

Van der Horst (2008: 1164) merkt op dat het ontstaan van deze toepassing nog niet verder onderzocht is. Ook naar de ontwikkeling die vervolgens geleid heeft tot de hedendaagse situatie is nog verder onderzoek mogelijk. De constructie is in het huidige Nederlands zeker niet productief te noemen (contra Duinhoven 1984: 149, vgl. ook de volgende paragraaf). Er is een beperkte groep van enkele tientallen werkwoorden (vgl. §3.2) met een imperativisch voltooid deelwoord, die verdeeld kan worden in vier categorieën (vgl. ook Coussé & Oosterhof 2012):

- (16) a. gevallen van het type *opgehoepeld* hebben het prefix *op-* en drukken op een verbaal agressieve manier het bevel uit om weg te gaan.
b. gevallen van het type *ingerukt* hebben een voorzetselprefix (niet noodzakelijk *op-*) en drukken in een militaire context het bevel uit om weg te gaan.

- b. gevallen van het type *opgelet* worden hebben het prefix *op-* en drukken een waarschuwing uit om voorzichtig of alert te zijn.
- c. gevallen van het type *niet getreurd* hebben het negatiepartikel *niet* en drukken een aansporing uit om met een aarzelende manier van handelen op te houden.

In paragraaf 3.2 zullen we een zo volledig mogelijk overzicht geven van de ca. 60 werkwoorden die in het huidige Nederlands een imperativisch voltooid deelwoord hebben. Hier volgen enkele historische voorbeelden van imperativische participia met dit soort werkwoorden, die vallen in deze vier categorieën:^{10 11 12 13}

(17) **Type ‘Opgehoepeld!’**

- a. ‘En nou opgedonderd, allebei! Wie het in zijn hart hart haalt om hier nòg sporreling over te maken, gaat in de ijzers. Maak dat je wekomt!’ (1940)
- b. En nu opgehoepeld, meteen naar bed!’ (1948)

(18) **Type ‘Ingerukt!’**

- a. ‘Afgemarcheerd, marsch!’ riepen verscheidene boeren, opstaande en met de vuist dreigende. (1835)
- b. Die twee van de Konventie wilden alles beter weten dan hij. “Ingerukt, marsch!” riep hij ze achter na, toen hij ze naar Parijs terugzond. “*Ik kommandeer!*” en waarachtig, Generaal! we hadden ook voor geen ander een voet verzet.’ (1852)
- c. ‘Jelui bent onbeschaamd,’ zei Paesens bedaard maar ernstig ‘geen praatjes langer; opgemarcheerd!...’ (1874)

(19) **Type ‘Opgelet!’**

- a. GENERAAL. (...) Plaats genomen, Vrouw Barones! Maar ik, - en Cavaliers parole, Heer Geheimraad! volgehouden, Heer Hofraad! (*tot van Posert.*) Voortgevaaren, Myn Heer! (*tot Wallenveld.*) ’t Gezelschap wordt talryker: opgepast, Heer Croupir! (1799)
- b. Komt toch, komt toch!’ - dan dwaalden de gedachten der kinderen af naar het bosch, en zij zagen en hoorden niet meer naar Mijnheer den Kandidaat. Maar deze werd paars van boosheid, en sloeg met beide vuisten op de tafel en bromde en krijschte: ‘Pim - Sim - Prr. - Krrr - krr. - Wat is dat! Opgelet!’ (1841)

(20) **Type ‘Niet getreurd!’**

- a. En nu niet getreurd als een lafaard, maar tegen het lot gestreden als een man! (1841)
- b. Niet laf gesidderd, niet gedraald! (1847)

Deze voorbeelden zijn steeds de vroegste voorkomens van het imperativische participium met de betreffende werkwoorden in het aanbod van teksten in de dbnl. De huidige situatie, waarvan we de details zullen bespreken in de volgende paragraaf, is dus veel later ontstaan dan de periode waarvoor Van der Horst (2008: 1164) de eerste voorbeelden geeft van imperativische participia (de late zestiende eeuw). In het huidige Nederlands vinden we imperativische participia met andere typen werkwoorden dan de zestiende- en zeventiende-eeuwse voorbeelden die Van der Horst presenteert.

Als Van der Horst (2008: 1164) een verband legt tussen het ontstaan van imperativische participia enerzijds en het bestaan van “predicatieve” voltooid deelwoorden zoals in (14) anderzijds, dan blijft het de vraag in hoeverre die factor verantwoordelijk is voor het ontstaan en de verdere ontwikkeling van de verschillende typen imperativische participia van het huidige Nederlands. Het is duidelijk dat vormen zoals die in (17) tot (20), die representatief zijn voor de constructie zoals we die kennen in het huidige Nederlands, pas later zijn ontstaan. De vraag is dus ook welke (andere) factoren daarbij een rol hebben gespeeld. Daarbij kan bijvoorbeeld een verband gelegd worden met het Duits. Opvallend is dat juist voorbeeld (19a)¹⁴, een opvallend vroege attestatie in vergelijking met de andere, vertaald is uit het Duits. Van der Horst (2008: 1163) schrijft overigens:

“Soms zien we een voltooid deelwoord gebruikt als imperatief (...). Voor zover bekend gebeurt dat in de 17de eeuw voor het eerst. Het laat zich aanzien dat het opduiken van dit gebruik in het Nederlands min of meer gelijk loopt met dat in het Duits. Erdmann (1886, 59) meldt dat het niet wordt aangetroffen in het Oudhoogduits, dat er precies één voorbeeld bekend is uit het Middelhoogduits, “im Nhd. aber sind adhortativen oder imperativischen Partizipien allgemein üblich”.”

Het blijft verder onduidelijk hoe (en of) de ontwikkeling van het imperativische participium in het Nederlands beïnvloed is door een vergelijkbare ontwikkeling in het Duits. Toch laat een voorbeeld als (19a) zien dat er hier een direct verband is tussen beide talen.

De diachronie van een constructie als het imperativische voltooid deelwoord is moeilijk te onderzoeken, doordat voorkomens van de constructie relatief dun gezaaid zijn. Daardoor blijft het speculeren hoe de ontwikkeling van imperativische participia in de richting van de huidige situatie, zoals hierboven kort uiteengezet, zich voltrokken heeft. Duidelijk is wel dat in het ontstaan van de verschillende typen imperativische participia zoals we die kennen in het hedendaagse Nederlands ook factoren betrokken zijn die pas na de zestiende en zeventiende eeuw een rol spelen.

3.2 Aspecten van de beschrijving in het huidige Nederlands

3.2.1 Lexicale facetten: inventarisatie van de voltooid deelwoorden met imperativisch gebruik

Doordat het imperativische participium een constructie is met beperkte productiviteit is het mogelijk op basis van inventariserend onderzoek een overzicht te geven van de betreffende vormen. We stellen daarbij de volgende indeling voor:

type ‘Opgehoepeld!’:

Frequente voorbeelden: *opgerot – opgesodemierd – opgedonderd – opgehoepeld – opgekrast – opgelazerd – opgeduvel*

Nieuwvormingen en incidentele gevallen: *opgetieft – opgeflickerd – opgekankerd – opgehoerd – opgefuckt – opgekut – opgesodeflickerd – opgemieterd – opgehomood – opgesodehoepeld – opgesodehoerd – opgekloot – opgepleurd – opgezeikt – opgeteringd – opgeneukt – opgesodestraald – opgesodedonderd – opgesodekanderd – opgesodetieft – opgesodepleurd*

type ‘Ingerukt!’:

Voorbeelden: *ingerukt – opgemarcheerd – ingepakt – opgerukt – afgemarcheerd – uitgerukt*

type ‘Opgelet!’:

Voorbeelden: *opgelet – opgepast – opgelet/opgepast en niet gelachen*

type ‘Niet getreurd!’:

Frequente voorbeelden: *niet getreurd – niet geklaagd – niet gezeurd – niet getreuzeld – niet gedraald – niet getalmd – niet geaarzeld – niet geschroomd – niet getwijfeld – niet gevreesd*

Nieuwvormingen en incidentele gevallen: *niet geleuterd – niet gezeverd – niet gemekkerd – niet gesakkerd – niet gewiefeld – niet gejammerd – niet gedruild – niet gekankerd – niet gekniesd – niet gemopperd – niet gemord – niet gewanhoopt – niet versaagd*

In de literatuur zijn pogingen ondernomen generalisaties te formuleren over de eigenschappen die deze vormen gemeen hebben. Rooryck & Postma (2007: 285) schrijven bijvoorbeeld:

“So far then, we have observed a number of restrictions on participial imperatives, which are lexical, morphological, semantic and functional in nature. (...) Morphologically, they are

systematically formed with particle verbs, in most if not all cases containing the particle *op*. Semantically, they are not combinable with negation.”

Juist op grond van de indeling in vier typen die we hierboven hebben aangenomen, wordt duidelijk dat dit soort generalisaties slechts van toepassing is op een deel van de imperativische participia. Zowel het punt dat ze systematisch gevormd worden met partikelwerkwoorden als het punt dat ze niet combineerbaar zijn met negatie geldt niet voor het type ‘Niet getreurd!’. Dat ze in de meeste, zo niet in alle gevallen het partikel *op* bevatten geldt niet voor het type ‘Ingerukt!’ (en uiteraard ook niet voor het type ‘Niet getreurd!’).

Verder schrijven Rooryck & Postma (2007: 285 en 284):

“And functionally, (...) [t]he time reference of participial imperatives is restricted to the direct ‘here and now’. (...) Participial imperatives resist quantificational adverbs such as *altijd* ‘always’ or distal temporal adverbs such as *op dat moment* ‘at that time’”

Rooryck & Postma onderbouwen deze observatie met door henzelf geconstrueerde voorbeelden zoals (21):

(21) Opgesodemierd (nu /**op dat moment*/**in zo’n geval* altijd) maar!

Inderdaad is in dit geval het gebruik van een bijwoord dat niet naar het hier en nu verwijst, zoals *op dat moment*, of van een universeel kwantificerend bijwoord, zoals (*in zo’n geval*) *altijd*, twijfelachtig of zelfs onacceptabel. Dat betekent echter niet dat hetzelfde voor de andere typen geldt. Hier volgen een aantal corpusvoorbeelden van de typen ‘Opgelet!’ en ‘Niet getreurd!’, die wel degelijk gecombineerd worden met het type bepalingen dat volgens Rooryck & Postma uitgesloten zou zijn:^{15 16}

- (21) a. Altijd opgepast hiermee, want met extra veel junk-food wordt je duif een stuk blijer maar ook een stuk minder in vorm. (<http://www.pigeonpanic.nl/forum/>)
b. Ook steeds opgelet met alcohol bij gebruik van bepaalde medicijnen ...!!! Raadpleeg hierover Uw dokter. (http://home.scarlet.be/...ohol_en_gezondheid.html)
c. Opgelet volgende week!! Denkt u er aan dat de kinderen van groep 1-4 volgende week woensdag-donderdag-vrijdag vrij zijn. (www.montessorischoolweert.nl)
d. Opgepast morgenochtend. Op weg naar school kan het glad zijn, want het vriest een paar graden. (INL38, jgdjan91.SGZ)
- (22) a. Het terras is ronduit heerlijk, een tip voor de zomer. Maar niet getreurd wanneer het pijpenstelen regent, want ook dan is het aangenaam zitten. (<http://www.sensa.nl/bbsite/>)
b. Maar niet getreuzeld indien U een bug tegenkomt, laat het ons weten via een mailtje. (<http://www.the-minute.com/minute/about/tab/minute/cl/true/language/nl>)

Ook hier zien we dus dat een generalisatie (in dit geval met een functioneel karakter) vermoedelijk wel van toepassing is op bepaalde typen, namelijk het type ‘Opgehoepeld!’ en allicht het type ‘Ingerukt!’, maar daarom niet op de andere typen.

Dat betekent niet dat er geen enkele generalisatie gemaakt kan worden die van toepassing is op (vrijwel) alle vormen van de vier typen. Coussé & Oosterhof (2012) geven argumenten voor de generalisatie dat imperativische participia een zwakke vervoeging hebben. Een eventuele uitzondering is de (Vlaamse) uitdrukking *opgepast/opgelet en niet gelachen*, maar het sterk vervoegde *gelachen* komt voor zover wij hebben kunnen vaststellen uitsluitend voor in nevenschikking met *opgepast* of *opgelet*.

Overigens doet deze generalisatie denken aan een observatie van Wolf (2003: 184), die opmerkt dat sommige zogenoemde ‘verledentijdsimperatieven’ (vgl. noot 1) door hun vorm lijken te parasiteren op de gewone imperatief: zwakke werkwoorden, met een verledentijdsuitgang *-de/-te*, zouden zich minder makkelijk lenen voor dergelijke constructies dan sterke werkwoorden, waarvan de verleden tijd al op een imperatief lijkt. Volgens Wolf hebben bepaalde sprekers geen bezwaar tegen (23), maar twijfelen ze bij (24).

(23) Kwam in die tijd vooral zonder stropdas op kantoor.

(24) ? Probeerde niet zonder stropdas op kantoor te komen.

Het idee dat er een relatie kan zijn tussen de vervoeging van het werkwoord en de beschikbaarheid van een imperativische lezing is dus op zich niet nieuw. In ons geval is het echter juist de zwak vervoegde vorm (van het voltooid deelwoord) die als imperatief gebruikt kan worden. Men kan hierbij nog opmerken dat het juist zwak vervoegde voltooid deelwoorden met als uitgang /d/ of /t/ zijn die meer op de gewone imperatief lijken dan sterk vervoegde participia met uitgang *-en*. Dat zou kunnen betekenen dat onze bevinding in overeenstemming gebracht kan worden met die van Wolf (2003).

Als we het imperativische participium willen beschrijven, zullen we dus onderscheid moeten maken tussen eigenschappen die van toepassing zijn op het imperativische participium in het algemeen en eigenschappen die van toepassing zijn op een of meer typen. De zwakke vervoeging is eerder een voorbeeld van de eerste categorie; een aantal van de eigenschappen die worden genoemd door Rooryck & Postma (2007) behoren tot de tweede.

Coussé & Oosterhof (2012) laten verder zien dat het voor de beschrijving van de morfosyntaxis van de constructie interessant kan zijn om onderscheid te maken tussen verschillende patronen binnen één type en presenteren voor elk type een constructioneel schema in het kader van de constructionele morfologie van Booij (2010). Bij het type ‘Opgehoepeld!’ zijn er bijvoorbeeld vier morfosyntactische patronen, waarin bijna alle vormen geklassificeerd kunnen worden. Daarbij kunnen de volgende twee morfosyntactische kenmerken onderscheiden worden:

- (1) de vorm van het grondwoord:
 - a. dat bestaat uit één syllabe (in concreto: *fuck, hoer, kloot, kras, kut, neuk, rot, straal, zeik*)
 - b. of het is bisyllabisch waarbij de tweede syllabe steeds uit een sjwa als nucleus en de liquida [l] of [r] als coda bestaat (namelijk: *donder, duvel, flikker, hoepel, kanker, lazer, mieter*)
- (2) de sequentie *sode*:
 - a. bij een deel van de participia wordt de voorspelbare string *opge-* aan het begin van het woord gevolgd door een soort interfix *sode*
 - b. bij andere is die interfix afwezig.

Op basis daarvan kunnen we vier patronen onderscheiden:

Tabel 2: Vier patronen van het type ‘Opgehoepeld!’

	monosyllabisch	bisyllabisch; syllabe 2 bestaat uit sjwa+liquida)
-sode	<i>opgerot – opgekrast – opgetieft – opgehoerd – opgefuckt – opgekut – opgekloot – opgepleurd – opgezeikt – opgeneukt</i>	<i>opgedonderd – opgehoepeld – opgelazerd – opgeduveld – opgeflikkerd – opgekankerd – opgemieterd</i>
+sode	<i>opgesodehoerd – opgesodestraald – opgesodetieft – opgesodepleurd</i>	<i>opgesodemierterd – opgesodeflikkerd – opgesodehoepeld – opgesodedonderd –</i>

		<i>opgesodekanker</i>
--	--	-----------------------

Voor een concreet voorstel voor een beschrijving binnen het kader van Booij's constructionele morfologie en voor de details van een dergelijke beschrijving verwijzen we naar Coussé & Oosterhof (2012). Een conclusie die we kunnen trekken op basis van de eigenschappen die we hier besproken hebben, is dat in een beschrijving van het imperativische voltooid deelwoord rekening gehouden moet worden met eigenschappen op verschillende niveaus. Dat is schematisch weergegeven in tabel 3.

Tabel 3: Schematische weergave van een aantal eigenschappen van imperativisch participium

type 'Ingerukt!'	type 'Opgehoepeld!'				type 'Opgelet!'	type 'Niet getreurd!'
	<u>morfosyntactisch</u> : zwakke vervoeging					
	<u>semantisch</u> : niet combineerbaar met negatie					
	<u>morfosyntactisch</u> : partikelwerkwoorden					
	<u>morfosyntactisch</u> : het prefix <i>op-</i>					
	<u>semantisch</u> : betekenis = 'Ga weg!'				<u>semantisch</u> : betekenis = 'Wees voorzichtig!'	<u>semantisch</u> : betekenis = 'Stop met aarzelend handelen!'
	<u>morfosy n-</u> <u>tactisch</u> : patroon 'Opge- krast'	<u>morfosy n-</u> <u>tactisch</u> : patroon 'Opge- lazerd'	<u>morfosyn -tactisch</u> : patroon 'Opgeso- destraald'	<u>morfosy n-</u> <u>tactisch</u> : patroon 'Opgeso- demieter d'		
type 'Ingerukt!'	type 'Opgehoepeld!'				type 'Opgelet!'	type 'Niet getreurd!'

Voor de bespreking van nog een aantal andere eigenschappen (zoals de aanwezigheid van taboevormen in het type 'Opgehoepeld!') verwijzen we naar Coussé & Oosterhof (2012).

Een hypothese die men hieraan kan verbinden, is dat gemeenschappelijke eigenschappen op verschillende niveaus zoals in tabel 3 schematisch voorgesteld ertoe bijdragen dat sprekers in staat zijn vormen te herkennen en identificeren als imperatieven. De mate waarin sprekers deelwoordvormen kunnen identificeren als imperatieven zou van invloed kunnen zijn op het relatieve succes van deze constructie in het Nederlands.

Ook het Duits kent natuurlijk een imperativisch participium, maar er zijn minder vormen. Op basis van een raadpleging van bestaande literatuur (vooral Wratil 2000 en Fries 1983), internetbronnen en twee linguïstische informanten (Torsten Leuschner en Anne Breitbarth) komen we tot het volgende lijstje:

aufgepasst 'opgepast' – *hergehört* 'toegehoord' – *aufgesessen* 'opgestegen' (op een paard) – *weggetreten* 'ingerukt' – *angetreten* 'aangetreden' – *ausgerückt* 'uitgerukt' – *stillgestanden* 'acht gegeven' (= 'geef acht!') – *festgehalten* 'vastgehouden' – *aufgestanden* 'opgestaan' – *nicht lang gejamert* 'niet lang geklaagd' – *nicht gefackelt* 'niet getalmd'

Uiteraard zal een uitgebreider inventariserend onderzoek een vollediger beeld kunnen geven van het imperativische participium. Onze hypothese is dat de constructie in het Duits minder

succesvol is dan in het Nederlands; er zijn in het Duits minder individuele werkwoorden met een imperativisch participium.

Tegelijkertijd valt op dat de verzameling imperativische participia van het Duits heterogener is dan de verzameling Nederlandse imperativische participia die gekenmerkt wordt door gemeenschappelijke eigenschappen op verschillende niveaus zoals weergegeven in tabel 3. Als we kijken naar de lexicale semantiek, kunnen we drie betekenissen onderscheiden die worden uitgedrukt door imperativische participia in het Nederlands: ‘Ga weg!’, ‘Wees voorzichtig!’ en ‘Stop met aarzelend handelen’. De Duitse verzameling werkwoorden laat meer lexicaal-semanticke variatie zien. Wat de morfosyntaxis betreft, waarbij we voor het Nederlands vaststelden dat er een verband is tussen de vervoeging en de beschikbaarheid van een imperativische lezing, zijn er in het Duits ongeveer evenveel sterk vervoegde als zwak vervoegde imperativische participia.

3.2.2 Pragmatische aspecten: Gebruik in opschriften

Volgens de ANS (§2.4.6) zijn de gebruiksmogelijkheden van het imperativische participium beperkter dan die van de imperativische infinitief. In de ANS wordt gesteld dat een voltooid deelwoord zelden als imperatief voorkomt in opschriften, wanneer de aanspreking niet tot een bepaalde persoon is gericht (vgl. §2.4.2). De ANS geeft wel voorbeelden van een dergelijk gebruik van de infinitief (zie (9) in §2.2.2).

Het is echter niet duidelijk waar deze uitspraak op gebaseerd is. In reëel taalgebruik zijn gemakkelijk voorbeelden te vinden waaruit blijkt dat zulke voltooid deelwoorden wel degelijk op opschriften en borden (kunnen) voorkomen, net als infinitieven. Deze zinnen zijn ook intuïtief acceptabel:¹⁷

- (25)
- a. Honderd meter verder staat er een kleiner bord: Opgelet, u betreedt een homostrand.
 - b. Er werd toen beloofd dat ze binnen de maand borden zouden bijplaatsen met het opschrift “Opgepast: gevaarlijk kruispunt!”.
 - c. Mja, ik denk dat een bord opgepast bijtende paarden oid wel effectief is.
 - d. Beste anoniem men mag wel schrikdraad (elektrisch draad) plaats in de tuin tot op een hoogte van 2 m (in België) kijk eens op de website van het Belgisch staatsblad (...) het enige dat je moet doen is om de 10 meter een waarschuwingsbordje aan de draad hangen met als opschrift “opgepast schrikdraad”.
 - e. Vaar ik de baai in, per roeibootje of met de motorboot, dan nadert een rij eilanden waar bijna nooit iemand op komt. Er staan soms borden: ‘*privé*’, ‘*opgelazerd*’, ‘*hee, ik heb jaren gewerkt om dit eiland te kopen, fuk henen*’ (...).

Het valt wel op dat er relatief veel voorkomens zijn in fragmenten waaruit blijkt dat ze geschreven zijn door een Vlaamse spreker van het Nederlands (zoals (25b) en (25d)). Mogelijk komt de constructie in het Belgisch-Nederlands frequenter op opschriften en borden voor dan in Nederlands-Nederlands. Dit wordt bevestigd door onze informele observaties van Vlaamse borden en opschriften.

De vraag is of en hoe deze observaties over het gebruik van imperativische participia in overeenstemming gebracht kunnen worden met wat Onrust (1996) hierover schrijft. Zij brengt het gebruik van infinitieven als imperatieven, bijvoorbeeld op bordjes, in verband met het ontbreken van de directe koppeling aan tijd en persoon bij de infinitiefvorm. Inderdaad is ook bij het voltooid deelwoord een directe koppeling niet aanwezig, zoals ook geïllustreerd kan worden aan een voorbeeld zoals (26), waaruit blijkt dat het imperativische participium niet gebonden is aan een bepaalde tijd, getal of persoon:

(26) Ze zei/zegt tegen hem/ons/hen: “Opgepast voor die afgrond!”

Inderdaad verwachten we dan dat ook deze vorm in aanmerking komt om gebruikt te worden op borden en opschriften, wat dus bevestigd wordt door de zinnen in (25).

4. Discussie en conclusies

Het Nederlands is een taal waarin niet-finiete werkwoordsvormen gebruikt kunnen worden met imperatieve functie. Uit de literatuur zijn enkele observaties bekend over beperkingen op hun gebruik in zulke contexten. Paardekooper stelt dat imperativische infinitieven per se gericht tot een ondergeschikte gericht zijn en de ANS stelt dat er een verschil is tussen imperativische participia en infinitieven wat betreft het gebruik op borden en opschriften: infinitieven zouden vooral veel voorkomen in opschriften, terwijl we participia zelden in die context aantreffen. Beide beweringen blijken echter genuanceerd te moeten worden op basis van corpusobservaties. Overigens hebben wij plannen om (in het kader van een kleinschalige studie) een corpus aan te leggen met imperatiefvormen op borden en opschriften, wat ons in staat zal stellen na te gaan of er hier Noord/Zuid-variatie is. Op basis van informele observaties kan namelijk de indruk ontstaan dat opschriften/borden met imperativische participia in elk geval in Vlaanderen veelvuldig voorkomen.

In de literatuur worden imperativische participia en infinitieven soms onder een noemer gebracht als het gaat om uitspraken over de productiviteit van de constructie. De beperkingen op de participia zijn echter van een andere orde dan die op infinitieven. Terwijl de relevante verschijnselen bij de imperativische infinitieven ook wel van genoteerd kunnen worden voor de gebiedende wijs, is het imperativische participium een constructie die beperkt blijft tot circa zestig werkwoorden. Het idee dat de beperkingen op dit soort constructies lexicaal bepaald zijn en dat de relevante vormen stuk voor stuk geleerd moeten worden (Hoeksema 1992), is gemakkelijker te verdedigen voor de participia dan voor de infinitieven.

In de beschrijving van deze verzameling van circa zestig werkwoorden met een imperativisch participium is het echter wel relevant de overeenkomsten in vorm, betekenis en gebruik tussen de afzonderlijke participia een plaats te geven. Coussé & Oosterhof (2012) presenteren een beschrijving van het imperativische participium die probeert zowel recht te doen aan de eigenschappen die imperativische participia gemeenschappelijk hebben als aan lexicaal bepaalde bijzonderheden van individuele gevallen.

De complexiteit van de constructie komt nog eens duidelijk naar voren uit tabel 3, waar is weergegeven dat de imperativische participia eigenschappen gemeenschappelijk hebben op verschillende niveaus. Sommige eigenschappen zijn van toepassing op de constructie als geheel (zoals een zwakke vervoeging), andere zijn van toepassing op enkele subtypen van de constructie (zoals de aanwezigheid van het prefix *op*) of vooral op één subtype (zoals de aanwezigheid van een taboevorm bij het type ‘Opgehoepeld’, vgl. Coussé & Oosterhof 2012). Daarnaast zijn er binnen subtypen weer patronen te onderscheiden, zoals we hebben laten zien voor het type ‘Opgehoepeld!’. Ons onderzoek (vgl. ook Coussé & Oosterhof 2012) probeert recht te doen aan de complexiteit van deze constructie, al is dit een taak waaraan ook in toekomstig onderzoek nog verder gewerkt kan worden.

Bibliografie

Boogaart, Ronny

- 2004 “Meet het en je weet het”: van gebod naar voorwaarde. In: Saskia Daalder, Theo Janssen en Jan Noordegraaf (red.), *Taal in verandering*. Amsterdam: Stichting Neerlandistiek VU, 23-37.

Booij, Geert

- 2010 *Constructional morphology*. Oxford: Oxford University Press.

Coussé, Evie & Albert Oosterhof

- 2012 Het imperativische participium in het Nederlands. Vorm, betekenis en gebruik. *Nederlandse taalkunde* 17.

Fries, Norbert

- 1983 Syntaktische und semantische Studien zum frei verwendeten Infinitiv und zu verwandten Erscheinungen im Deutschen. Tübingen: Narr.

Haeseryn, Walter, Kirsten Romijn, Guido Geerts, Jaap de Rooij & Maarten C. van den Toorn.

- 1997 *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Tweede, geheel herziene druk. Groningen/Deurne: Martinus Nijhoff/Wolters Plantijn.

Hoeksema, Jack

- 1992 Belende zinnen zonder polaire tegenhanger. In: Hans Bennis & Jan W. de Vries (red.), *De binnenbouw van het Nederlands*. Dordrecht: ICG, 125-131.

Horst, Joop van der

- 2008 *Geschiedenis van de Nederlandse Syntaxis*. twee delen. Leuven: Universitaire Pers Leuven.

Onrust, Margreet

- 1996 Het effect van de imperativische infinitivus. *Tekst[blad]* 2, 10-11.

Paardekooper, P.C.

- 1986 *Beknopte ABN-Syntaxis*. 6^e druk, eigen beheer.

Proeme, Henk

- 1991 *Studies over het Poolse, Nederlandse en Russische werkwoord*. Dissertatie Rijkuniversiteit Leiden: Vakgroep Slavische Taal- en Letterkunde.

Rooryck, Johan & Gertan Postma

- 2007 On participial imperatives. In: Wim van der Wurff (red.), *Imperative clauses in Generative Grammar*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 273–296.

Van Olmen, Daniël

- 2009 De imperativische infinitief in het Nederlands: Een corpusgebaseerde benadering. *Nederlandse Taalkunde* 14, 147-170.

Wolf, Henk

- 2003 Imperatieven in de verleden tijd. *Taal & Tongval* 55, 168 – 187.

Wratil, Melani

- 2000 Die Syntax des Imperativs. *Linguistische Berichte* 181, 71-118.

Wurff, Wim van der

- 2007 Imperative clauses in Generative Grammar: An introduction. In: Wim van der Wurff (red.), *Imperative clauses in Generative Grammar*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1-94.

Ijbema, Aniek

- 2002 *Grammaticalization and infinitival complements in Dutch*. LOT Dissertation 54. Dissertatie, Universiteit Leiden.

¹ Uit: Frederik van Eeden, *De kleine Johannes. Deel 3*. W. Versluys, Amsterdam, 1906, p. 165; A. Roothaert, *Doctor Vlimmen*. W.L. Salm & Co, Amsterdam, 1937 (3de druk), p. 52; Neel Doff, *Keetje Tippel*. Vertaald door Wim Zaal. Meulenhoff, Amsterdam, 1974, p. 148.

² Uit: Simon Vestdijk, *De vuuraanbidders. Roman uit de Tachtigjarige Oorlog*. Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam, 1947, p. 298; Dirk Ayelt Kooiman, *Montyn*. De Harmonie, Amsterdam, 1982, p. 50; Theo Thijssen, *Het taaie ongerief*. C.A.J. van Dishoeck, Bussum, 1932, p. 286.

³ Merk op dat er een subtiel verschil is tussen de door Rooryck & Postma gebruikte andere term *participial imperative* en de door ons gebruikte term *imperativisch participium*. Onze term sluit aan bij de terminologie van Van Olmen (2009). Deze terminologische beslissing moeten echter verder geen verstrekkende implicaties worden toegeschreven.

⁴ Een ander type dat hier relevant is en waarover men twijfels kan hebben, betreft de zogenoemde ‘verledentijdsimperatief’. Hier is een voorbeeld van Wolf (2003: 169):

(i) Als er dan van die koppen in de lucht verschenen, hoode je dan maar, want dan kwam er onweer.

Wolf (2003: 171-172) schrijft: “[W]erkelijke verledentijdsimperatieven [vormen] de verledentijdspendant van een reguliere imperatief. Zinnen met een dergelijke imperatief krijgen de betekenis van een reguliere imperatiefzin, geuit met terugwerkende kracht.”

Toch is het ook in het geval van deze verledentijdsimperatief de vraag of we kunnen volhouden dat er hier sprake is van een situatie waarop de kernbetekenis van de imperatief van toepassing is. Het gaat immers over standen van zaken die in het verleden liggen en op het spreekmoment niet meer beïnvloed kunnen worden. Een alternatieve analyse is dat verledentijdsimperatieven een soort deontische modaliteit uitdrukken, zonder dat er sprake is van een imperatief betekenisaspect. Dat zou betekenen dat dergelijke constructies in tabel 1 thuishoren in dezelfde cel als het performatief voltooid deelwoord.

⁵ Uit: Cd. Busken Huet, *Litterarische Fantasien en Kritieken*. Negende deel. H.D. Tjeenk Willink, Haarlem, [1882], p. 84; W. Jaeger, ‘Herinneringen van een jong invalide.’ In: *De Gids*, 1889, p. 247.

⁶ Van: <http://langewegnaartweecijfersopdeweegschaal.skynetblogs.be/archive/2007/08/19/volhouden.html>; <http://www.xs4all.nl/~npjdjong/kinderen3.html>; <http://www.tboek.nl/gastenboek/mamflepke/5/>; <http://hahhe.web-log.nl/hahhe/2009/02/aex.html>

⁷ Voorbeelden in (11) uit: G.A. Bredero. *Klucht vande koe*, 1612; G.A. Bredero. *Symen sonder Soeticheydt*, 1619; G.A. Bredero. *De Groote Bron der Minnen*, 1622.

⁸ Voorbeelden in (12) uit: G.A. Bredero. *Griane*, 1616; G.A. Bredero. *Meulenaer*, 1619; G.A. Bredero, 1616.

⁹ Overigens is er voor (ia) een verwante constructie, waarin het voltooid deelwoord vervangen is door een gebiedende wijs, zoals in (ib). Overigens lijkt deze variant de aanwezigheid van het partikel *dan* in de hoofdzin op te roepen. In de variant (ib) met gebiedende wijs levert echter alleen het werkwoord *veronderstellen* een (volledig) acceptabel resultaat op. De werkwoorden *aannemen* en *ervan uitgaan* kunnen wel in de gebiedende wijs gebruikt worden, maar dan lijkt er een betekenisverschil te zijn met (ia), wat in overeenstemming zou zijn met de stelling dat de variant in (ia) geen imperatieve interpretatie krijgt.

(i) a. Verondersteld/Aangenomen/Ervan uitgaand dat ik zou willen, hoe zouden we het aanpakken?
b. Veronderstel/?#Neem aan/?#Ga ervan uit dat ik zou willen, hoe zouden we het dan aanpakken?

¹⁰ Voorbeelden in (17) uit: Jan de Hartog, *Hollands glorie*. Elsevier, Amsterdam, 1940, p. 338; H. de Roos, *De schippers van de Kameleon*, 1948, p.40

¹¹ Voorbeelden in (18) uit: Aarnout Drost, *Schetsen en verhalen*. G.J.A. Beijerinck, Amsterdam, 1835, p. 139.

H.J. Schimmel, ‘Achtien brumaire II.’ In: *De Gids*, 1852, p. 644.; M.W. Scheltema Ez. ‘Mijn jongen niet naar de hogere burgerschool!’ In: *Vaderlandsche Letteroefeningen*, 1874, p. 140.

¹² Voorbeelden in (19) uit: D. Onderwater, ‘De Speeler, of Revenge - - Praeg.’ Tooneelspel in vijf bedryven. Vertaald uit het Duits, In: *Vaderlandsche letteroefeningen*. 1799, p. 549-550; ‘Het vreemde kind (naar Hoffmann)’. In: *De Gids*, 1841, p. 123.

¹³ Voorbeelden in (20) uit: Betsy Hasebroek, *Twee vrouwen*. Erven F. Bohn, Haarlem, 1840, p. 108; Bernard ter Haar. De st. paulus rots. In: *De Gids*, 1847, p. 865.

¹⁴ Uiteraard krijgen de vormen *plaats genomen*, *volgehouden* en *voortgevaaren* een vergelijkbare lezing als *opgepast*.

¹⁵ Voorbeelden in (21) van: <http://www.pigeonpanic.nl/forum>; http://home.scarlet.be/...ohol_en_gezondheid.html; www.montessorischoolweert.nl; INL38 Miljoen Woorden Corpus: jgdjan91.SGZ.

¹⁶ Voorbeelden in (22) van: <http://www.sensa.nl/bbsite/>; <http://www.the-minute.com/minute/about/tab/minute/cl/true/language/nl>.

¹⁷ Voorbeelden van: <http://afslag9.hyves.nl>; <http://www.visie.be/nieuws.htm>; <http://www.cavaletti.nl>; <http://huis-en-tuin.kwero.nl/tuin/3672-ongewenste-katten.html>; en <http://www.deleunstoel.nl/>.